

Απόλλωνας και Αθηνά

Πισωδρομίζει ο γαύρος Έχτορας κι οι μπροστομάχοι τότε, 505
κι οι Αργίτες όλοι αμέσως χούγιαξαν και τους νεκρούς τραβήξαν
και πήραν δρόμο ομπρός. Μα θύμωσεν ο Απόλλωνας, που εθώρειε
ψηλά απ' τα Πέργαμα, και φώναξε στους Τρώες γκαρδιώνοντάς τους:
«Αλογατάδες Τρώες, απάνω τους, κρατήστε την αντρεία σας
μπρος στους Αργίτες, τι από σίδηρο για πέτρα τα κορμιά τους 510
δεν είναι, στου χαλκού το χτύπημα του σαρκοφά ν' αντέξουν.
Κι ουδ' ο Αχιλλέας, της ωριοπλέξουδης θεάς ο γιος, στη μάχη
βρίσκεται εδώ μόν' στα πλεούμενα κλωσάει τη μάνητά του».
Έτσι ο θεός μιλούσε ο ανήμερος, κι ωστόσο τους Αργίτες
ξεσήκωνε η Αθηνά η περίλαμπρη, του Δία η θυγατέρα, 515
γυρνώντας δώθε κείθε, όπου 'βλεπε να παρατούν τη μάχη.

[...]

Επίλογος της Μάχης:
ο θάνατος εξομοιώνει
θύτες και θύματα

Με τέτοια μάχη πια παράπονο κανείς δε θα 'χε, φτάνει 540
να μπόρειε, αδόξευτος κι αλάβωτος από χαλκό, να τρέχει
στη μέση εκεί, με παραστάτισσα την Αθηνά Παλλάδα,
να τον κρατά απ' το χέρι, διώχνοντας κάθε ριζιά από μπρος του·
τι πλήθος Τρώες κι Αργίτες πίστομα μαθές τη μέρα εκείνη
στη σκόνη ξαπλωμένοι εκοίτωνταν ο ένας στον άλλον πλάι.

(Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι.Θ. Κακριδής, ΟΕΔΒ 1983)

ραψωδία Ε

Διομήδους άριστεία

(Τα κατορθώματα του Διομήδη)

Περιληπτική αναδιήγηση

Ο Διομήδης αναδεικνύεται σε κυρίαρχη μορφή της μάχης και όλα δείχνουν ότι η Αθηνά ετοιμάζει την *αριστεία* του: τον περιβάλλει με φως, τον γεμίζει δύναμη και αυτοπεποίθηση και εκείνος ρίχνεται ακάθεκτος στη μάχη. Μάταια ο Πάνδαρος προσπαθεί με το τόξο του να ανακόψει την ορμή του Τυδείδη· καταφέρνει μόνο να τον τραυματίσει ελαφρά στον ώμο. Και καυχιέται γι' αυτό! Ο Διομήδης ζητάει τη συνδρομή της Αθηνάς κι εκείνη σπεύδει κοντά του. Τον ενδυναμώνει με την ανδρεία του πατέρα του και του δίνει τη δυνατότητα να αναγνωρίζει τους θεούς, για να τους αποφεύγει. Μόνο την Αφροδίτη του επιτρέπει να χτυπήσει, αν βρεθεί μπροστά του.

Με ορμή λιονταριού ο Διομήδης ξαναρίχνεται στη μάχη. Βλέποντάς τον ο Αινείας να σκορπά τον θάνατο στις φάλαγγες των Τρώων, πείθει τον Πάνδαρο ν' ανεβεί στο άρμα του και να τον αντιμετωπίσουν μαζί. Ο Διομήδης ειδοποιείται από τον Σθένελο για τους Τρωαδίτες που πλησιάζουν απειλητικοί και αποφασίζει να τους αντιμετωπίσει πεζός. Δίνει μόνο οδηγίες στον ηνίοχό του να προσπαθήσει να πάρει τα περίφημα άλογα του Αινεία. Στη σκληρή σύγκρουση που ακολουθεί, ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει τον Αινεία, τον οποίο σπεύδει να

απομακρύνει από τη μάχη η μητέρα του Αφροδίτη. Ενώ ο Σθέnelος έχει ήδη κερδίσει τα άλογα του Αινεία, ο Τυδείδης καταδιώκει τη θεά της ομορφιάς και την τραυματίζει στο χέρι. Εκείνη εγκαταλείπει τον Αινεία, που τον αρπάζει αμέσως ο Απόλλωνας για να τον σώσει, και φεύγει κλαίγοντας στον Όλυμπο, όπου βρίσκει παρηγοριά στην αγκαλιά της μητέρας της, της Διώνης.

Στο μεταξύ, στο πεδίο της μάχης οι τρωικές φάλαγγες, με τη συμπαράσταση του Άρη, ασκούν έντονη πίεση στους Αργίτες και πολλοί επώνυμοι Αχαιοί πέφτουν νεκροί. Την κρίσιμη στιγμή επεμβαίνουν η Ήρα και η Αθηνά. Η σύζυγος του Δία με «στεντόρεια» φωνή επιπλήττει τους Αχαιούς και τους θυμίζει τα κατορθώματα του Αχιλλέα, ενώ η Αθηνά παίρνει θέση ηνίοχου πλάι στον Διομήδη και τον παρακινεί να ρίξει το ακόντιό του εναντίον του Άρη. Η θεά φροντίζει, ώστε η βολή να είναι εύστοχη και η *αριστεία* του ήρωα να συμπεριλάβει και δεύτερο τραυματισμό θεού. Σφαδάζοντας από τους πόνους, ο θεός του πολέμου καταφεύγει στον Όλυμπο, όπου δέχεται τις φροντίδες του Δία. Τέλος, επιστρέφουν στην κατοικία των θεών και η Ήρα με την Αθηνά.

ραψωδία E 274-430

Ο Διομήδης σκοτώνει τον Πάνδαρο και τραυματίζει την Αφροδίτη

- Η θριαμβευτική πορεία (*αριστεία*) του Διομήδη
- Η τιμωρία του επίορκου καυχησιάρη στρατιώτη Πάνδαρου
- Στην ομηρική μάχη τραυματίζονται ακόμα και οι θεοί!

Αιδώς, Άργειοι

*«ἔνθα στᾶσ' ἤϊσε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ,
ὄς τόσον αὐδήσασχ' ὅσον ἄλλοι πενήτηκοντα·
“αἰδώς, Ἀργεῖοι, κάκ' ἐλέγχεα, εἶδος ἀγητοί”»*
(E 784-787)

Τους λόγους τούτους ἔλεγαν ἐκεῖνοι ἀνάμεσόν τους
κι εὐθύς με τα γοργ' ἄλογα πλησίασαν οἱ δύο.

Και πρῶτος τοῦ Λυκάονος ο λαμπρὸς γόνος εἶπε:

«ὦ γόνε σιδηρόκαρδε τοῦ θαυμαστοῦ Τυδέως,
το γοργὸ βέλος το πικρὸ δεν σ' ἐρίξε· και τώρα
με το κοντάρι δοκιμὴν θα κάμω, αν σ' ἐπιτύχω».

Εἶπε και το μακρόσκιον κοντάρι σφενδονίζει

και την ασπίδα τρύπησε το Διομήδη πέρα

η χάλκιν' ἄκρη κι ἐφθασε τον θώρακα να ἐγγίξει

κι ἐφώναξεν ο Πάνδαρος μακράν να τον ἀκούσουν:

«Εἰς το λαγγόνι περαστὰ σε λάβωσα· και ολίγην

275 Συμπλοκή Πάνδαρου
και Αινεία με τον Διομήδη

280

στ. 274 ἐκεῖνοι: ο Διομήδης (= ο γόνος τοῦ θαυμαστοῦ Τυδέως, στ. 277) και ο Σθέnelος (= ο υἱὸς τοῦ Καπανέως, στ. 319).

στ. 275 οἱ δύο: ο Αινείας και ο Πάνδαρος (= τοῦ Λυκάονος ο λαμπρὸς γόνος, στ. 276).

στ. 280 μακρόσκιον: το ἐπίθετο δηλώνει το μήκος τοῦ δόρατος, το οποίο ἦταν τουλάχιστον 1,80 μ. Το δόρυ τοῦ Ἴκτορα ἦταν *ενδεκάπηχυ* (Z 319).

στ. 284 λαγγόνι: το μαλακὸ μέρος τοῦ σώματος μεταξύ τοῦ ἰσχίου και τῶν πλευρῶν, στο πλάι τῆς κοιλιάς.

περαστὰ: ἀπὸ τη μια ἄκρη ἕως την ἄλλη, πέρα για πέρα.

	έχεις ζωήν· και καύχημα σ' εμέ έδωκες μεγάλο».	285
	Και ατρόμητος του απάντησεν ο δυνατός Διομήδης: «Έσφαλές, δεν μ' επέτυχες· αλλά δεν θα ησυχάστε, πριν πέσει από τους δύο σας ο ένας και χορτάσω στο αίμα τον αδάμαστον πολεμιστήν τον Άρη».	
Ο Πάνδαρος φονεύεται	Ρίχνει τ' ακόντι· κι η Αθηνά τ' οδήγησε στην μύτην, σιμά στο μάτι· και ο σκληρός χαλκός τα λευκά δόντια τού πέρασε και του 'κοψε τη γλώσσαν εις την ρίζα, κι η χάλκιν' άκρη κάτωθεν εφάνη απ' το πηγούνι. Πέφτει απ' τ' αμάξι και βροντούν επάνω τ' άρματά του τα εύμορφα και ολόλαμπρα και ανάμερα από φόβον συρθήκαν τα γοργ' άλογα· κι εκείνος ενεκρώθη. Με την ασπίδα επήδησε και το μακρύ κοντάρι ο Αινείας, μήπως οι Αχαιοί του πάρουν τον νεκρόν του· και ως θαρρετό στην ρώμην του λιοντάρι διασκελούσε γύρω του με τ' ακόντι εμπρός και την γλιστρήν ασπίδα, έτοιμος να φονεύσει αυτόν που στον νεκρόν σιμώνει κι εφώναζε τρομακτικά· κι εσήκωσε ο Τυδείδης πέτραν τρανήν, θεόρατην· δεν θα την παίρναν δύο των τωρινών θνητών και αυτός την έπαιζε και μόνος. Και τον Αινείαν κτύπησε μ' αυτήν στο μέρος, όπου στρέφεται ο γόφος στο μερί και λέγεται κουτάλα· και την κουτάλα σύντριψε και τα δυο νεύρ' ακόμη· ο τραχύς λίθος τού 'γδαρε το δέρμα· πέφτει ο ήρωσ στα γόνατά του και στην γην με το παχύ του χέρι στηρίχθη και τα μάτια του μαύρη σκεπάζει νύκτα.	290 295 300
	Κι έχανε τότε την ζωήν ο βασιλεύς Αινείας, αλλ' η Αφροδίτη του Διός η κόρη ευθύς τον είδε, οπού στων μόσχων τες βοσκές τον γέννησε του Αγχίση·	305 310
Η Αφροδίτη σώζει τον τραυματισμένο Αινεία		

στ. 290 η Αθηνά τ' οδήγησε: η θεά κατευθύνει το δόρυ και τιμωρεί τον επίορκο, ο οποίος δεν απαλλάσσεται της ευθύνης του, έστω κι αν η ίδια τον είχε παρασύρει (βλ. Περιληπτική αναδιήγηση ραψ. Δ). Η παρέμβαση της θεάς δε μειώνει επίσης τη νίκη του Διομήδη· αντίθετα, η βοήθεια μιας θεότητας τονίζει τη δύναμη και τον θρίαμβο του ήρωα. Όσον αφορά την περιγραφή του τραύματος: ο Πάνδαρος βρισκόταν πάνω στο άρμα, σε υψηλότερο δηλαδή επίπεδο από τον Διομήδη, πώς ήταν δυνατόν το δόρυ να τον χτυπήσει δίπλα στο μάτι, στη μύτη, με φορά προς τα κάτω, ώστε να διαπεράσει τα δόντια, να αποκόψει τη βάση της γλώσσας και να προβάλει στο κάτω μέρος της σιαγόνας; Ίσως ο ποιητής θέλησε να τονίσει την τιμωρία του καυχισιάρη, αποκόπτοντας τη γλώσσα του στη βάση της, αδιαφορώντας για την έλλειψη ρεαλισμού.

στ. 299-300 διασκελούσε με τ' ακόντι... ασπίδα: στεκόταν πάνω από τον νεκρό και τον υπερασπιζόταν, βάζοντας μπροστά του το ακόντιο και καλύπτοντάς τον με την ασπίδα. Τυπικό μοτίβο της ομηρικής μάχης: ο Διομήδης, όπως κάθε ομηρικός ήρωας, για να ολοκληρώσει τη νίκη του, προσπαθεί να γίνει κύριος των όπλων και, αν μπορεί, του ίδιου του νεκρού σώματος του αντιπάλου που μόλις έχει σκοτώσει, ενώ ο σύντροφος του νεκρού Πάνδαρου, ο Αινείας, κάνει ό,τι μπορεί για να τον σώσει από μια τέτοια ταπεινώση.

γλιστρή: γυαλιστερή (στο πρωτότυπο *έϊσην* = ολοστρόγγυλη, σύμμετρη).

στ. 303-304 Η λαϊκή πίστη πάντοτε θεωρούσε τους ανθρώπους παλαιότερων εποχών πιο δυνατούς από τους συγχρόνους (βλ. και σχόλ. στ. Α 273).

στ. 305-306 στο μέρος... στο μερί: στο κοιλίωμα του ισχίου, εκεί όπου μπαίνει η κεφαλή του μηρού, ο γόφος. Πρόκειται για την «κλειδώση», *κοτύλη* στο πρωτότυπο, ή *κουτάλα*, όπως μεταφράζεται στο κείμενο (βλ. εικόνα 14).

στ. 309 παχύ: στιβαρό, δυνατό, γερό.

στ. 313 όπου στων μόσχων... του Αγχίση: ο Αινείας ήταν γιος της Αφροδίτης και του Αγχίση και είχε γεννηθεί στα λιβάδια, όπου ο πατέρας του έβοσκε τα βόδια του.

ἐξώσε αυτή με τες λευκές αγκάλες το παιδί της
 και ο φωτοβόλος πέπλος της στες δίπλες του τον κρύβει,
 φράγμα στα βέλη, μη κανέν' ακόντι χαλκοφόρο
 των ταχυίππων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
 Κι ενώ απ' την μάχην έπαιρνε τον ποθητόν υιόν της
 εκείνη, δεν λησμόνησεν ο υιός του Καπανέως
 αυτά που του παράγγειλεν ο ανδρείος Διομήδης:
 και τα δικά του άλογα μακράν από τον κρότον
 έστησε και τους χαλινούς προσέδεσε στ' αμάξι.
 Και τα καλότριχ' άλογα του Αινεία παίρνει αμέσως
 προς τους γενναίους Αχαιούς απ' τον στρατόν των Τρώων·
 τα 'δωκε στον Δηίπυλον, τον σύντροφον απ' όλους
 προτίμα τους ομήλικες, ότ' είχαν μίαν γνώμην,
 να τα οδηγήσει στα βαθιά καράβια· τότε' ο ήρωας
 στ' αμάξι ανέβη κι έπιασε τα ολόλαμπρα λουρία
 και τα στερεόποδ' άλογα προς τον Τυδείδην σπρώχνει.
 Τούτος την Κύπριν μ' άπονο κοντάρι εκυνηγούσε,

315

320

325

330

Εικόνα 14. Σύγκρουση Διομήδη και Αινεία· παραστέκουν η Αθηνά και η Αφροδίτη. Ερυθρόμορφος κρατήρας, 490-480 π.Χ. Βοστώνη, Μουσείο Καλών Τεχνών (αντίγραφο).

Ο Σθένελος αρπάζει τα άλογα του Αινεία

στ. 316 φράγμα στα βέλη: η θεά τύλιξε τον γιο της με τον πέπλο της, για να τον προστατέψει από τα βέλη των Ελλήνων.

στ. 319-320 δεν λησμόνησεν... Διομήδης: ο Διομήδης είχε δώσει εντολή στον Σθένελο να προσπαθήσει να πάρει τα περίφημα άλογα του Αινεία (E 260-273).

στ. 327 βαθιά: αυτά που έχουν βάθος, βαθουλωτά (πρβ. σχόλ. στ. Α 12).

στ. 328 τα ολόλαμπρα λουρία: η φράση έχει κυριολεκτική σημασία· τα χαλινάρια γυάλιζαν, είτε γιατί τα άλειφαν με κάποια λιπαρή ουσία (π.χ. λάδι ή λίπος) είτε γιατί ήταν στολισμένα με στιλπνά κοσμήματα (π.χ. από ελεφαντόδοντο, βλ. E 583).

στ. 330 την Κύπριν: την Αφροδίτη. Η θεά καταγόταν από την Κύπρο· στην Πάφο είχε βωμό και ιερό (βλ. *Οδύσσεια*, θ 429-431).

Ο Διομήδης
τραυματίζει την Αφροδίτη

ότ' ἤξευρε που ἔν' ἀνανδρη θεά και δεν ομοιάζει
με τες θεές, οπού αρχηγούν στην μάχην των ανδρείων,
ούτε η πορθήτρα Ενωώ, ούτε η Παλλάς Αθήνη.
Αλλ' ότε την επρόφθασε στο μέγα πλήθος μέσα
τινάχθη, επήδησ' ο υιός του θαυμαστού Τυδέως 335
και με τ' ακόντι εσκάρφισε το τρυφερό της χέρι·
τον πέπλον της, αμβρόσιον υφάδι των Χαρίτων,
πέρασ' η λόγχη κι εύρηκε την άκρην της παλάμης·
ρέει το αίμα της θεάς και άφθαρτον είν' εκείνο, 340
το έχουν μόν' οι μάκαρες θεοί και ιχώρ το λέγουν·
οίνον δεν πίνουν οι θεοί, μήτε σιτάρι τρώγουν,
κι είναι διά τούτο αναίματοι και αθάνατοι καλούνται.
Φώναξ' εκείνη θλιβερά και αφήνει τον υιόν της·
στα χέρια του τον σήκωσεν ο Απόλλων και με νέφος
μαύρο τον ζώνει, μη κανέν' ακόντι χαλκοφόρο 345
των ταχυίπων Δαναών τον εύρει μες στο στήθος.
Μακράν τότ' έσυρε κραυγήν ο ανδρείος Διομήδης:
«Φεύγε, ω κόρη του Διός, της μάχης τους αγώνες.
Ή δεν σου αρκεί που ξεπλανάς τες άνανδρες γυναίκες;
Θαρρώ πως αν εις πόλεμον και πάλιν λάβεις μέρος, 350
θ' ανατριχιάς κι εάν μακράν διά πόλεμον ακούσεις».
Αυτά 'πε κι έφευγε η θεά με ζάλην και με πόνους
σκληρούς κι εγίνη μελανό το ρόδινό της σώμα·
κι η Ίρις η ανεμόποδη την πήρε από το πλήθος
τον άγριον Άρη αριστερά της μάχης καθισμένον 355
ήβρε· και ομίχλη σκέπαζε την λόγχην και τους ίππους.
Τότ' εγονάτισε η θεά και από τον αδελφόν της
τα χρυσοστέφαν' άλογα πολύ θερμά ζητούσε:
«Γλυκέ, βοήθα με, αδελφέ, και δώσ' μου τ' άλογά σου
να μεταβώ στον Όλυμπον, έδραν των αθανάτων· 360
πληγή με σφάζει οπού θνητός μού έκαμε, ο Τυδεΐδης,
που τώρα μάχην θα 'καμνε και στον πατέρα Δία».
Τα χρυσοστέφαν' άλογα της έδωκεν ο Άρης·
στ' αμάξι ανέβ' η θλιβερή· στο πλάγι της η Ίρις

στ. 333 πορθήτρα Ενωώ: η Ενωώ, που κυριεύει τα κάστρα· θεά του πολέμου και σύμμαχος του Άρη, ο οποίος λεγόταν και *Ενωάλιος*, δηλαδή φονικός. Πολεμική θεά θεωρούνταν και η Αθηνά, της οποίας άλλωστε η προσωνομία *Παλλάδα* προέρχεται ετυμολογικά από το ρ. *πάλλει*, δηλαδή η θεά που *πάλλει* (= ρίχνει με ορμή) το δόρυ.

στ. 335-336 τινάχθη, επήδησε... εσκάρφισε: όρμησε εναντίον της και πηδώντας την πλήγωσε.

στ. 337 αμβρόσιος: θεϊκός, ιερός, αθάνατος (πρβ. *αμβροσία* = η τροφή των θεών).

Χάριτες: θεότητες που χαρίζουν νιάτα και ομορφιά. Ο Ησίοδος αναφέρει την Αγλαΐα, την Ευφροσύνη και τη Θάλεια· ήταν κόρες του Δία και της Ευρυνόμης, κόρης του Ωκεανού, και ανήκαν στην ακολουθία της Αφροδίτης.

στ. 340 ιχώρ: μια ιδιαίτερη ουσία που είχαν αντί για αίμα στις φλέβες τους οι θεοί.

στ. 343 φώναξ' εκείνη θλιβερά: η ύπαρξη του *ιχώρος* δεν αποκλείει την αίσθηση του πόνου.

στ. 344-346 και με νέφος... στο στήθος: ο Απόλλωνας παίρνει τη θέση της Αφροδίτης (πρβ. στ. 315-317) και σώζει τον Αινεία.

στ. 354 ανεμόποδη: η Ίρις, ως αγγελιαφόρος των θεών, ήταν γρήγορη σαν τον άνεμο.

στ. 358 και 363 χρυσοστέφανα: τα άλογα είχαν στο μέτωπό τους πολύτιμα στολίδια.

κάθισε και τους χαλινούς στα χέρια της επήρε· 365
 κτυπά κι εκείνα πρόθυμα πετούν και γοργά φθάνουν
 εις τον υψηλόν Όλυμπον, των αθανάτων έδραν·
 τ' άλογ' αυτού σταμάτησεν η ανεμόποδ' Ίρις
 και αφού τα ξέξεψε, τροφήν τους έβαλε αμβροσίαν·
 κι η Αφροδίτη έπεσε στον κόλπον της μητρός της 370
 Διώνης· τούτη αγκάλιασε την ποθητήν της κόρην,
 με το χέρι την χάιδευσε κι είπε σ' αυτήν: «Παιδί μου,
 ποιος των θεών τόσ' άπρεπα σου 'καμε αυτά που βλέπω,
 ως να 'χε σ' έβρει φανερά κάποιο κακό να κάμνεις;»
 Σ' εκείνην η φιλόγελη απάντησε Αφροδίτη: 375
 «Εμένα ο μεγαλόψυχος ελάβωσε Τυδείδης,
 διότι από τον πόλεμον έπαιρνα τον υιόν μου
 Αινειάν, που υπεραγαπώ, καθώς κανέναν άλλον.
 Διότι Τρώων και Αχαιών δεν είναι μάχη πλέον·
 πολεμούν ήδ' οι Δαναοί και με τους αθανάτους». 380
 Και προς αυτήν απάντησεν η σεβαστή Διώνη:
 «Με υπομονήν το πάθος σου, παιδί μου, να βαστάσεις·
 απ' τους ανθρώπους πάθαμε πολλοί των Ολυμπίων,
 ως εμείς δίδομε αφορμήν κακών ανάμεσόν μας.
 Βάσταξ' ο Άρης π' άλυτα τον έδεσεν ο Ώτος 385
 και ο Εφιάλτης ο δεινός, τα τέκνα του Αλωέως·
 κι έμεινε μήνες δεκατρείς στο χάλκινον αγγείον·
 και τότε ο πολεμόδιψος ο Άρης θα εχανόνταν,
 η μητριά του αν του Ερμή δεν το 'λεγεν, η ωραία 390
 Ηεριβοίη· κι έκλεψεν αυτός τον Άρη, οπότεν
 εκόντευε ο σκληρός δεσμός να πάρει την πνοή του.
 Βάσταξ' η Ήρα, ότε ο δεινός Αμφιτρυωνιάδης,
 μ' ακόντι τρίγωνο έπληξε τον δεξιόν μαστόν της
 και την θεάν αγιάτρευτος βασάνιζεν ο πόνος.
 Βάσταξε και ο θεόρατος ο Άδης πικρό βέλος· 395
 ο ίδιος άνδρας, ο υιός του αιγιδοφόρου Δία,
 οδυνηρά τον πλήγωσε εις των νεκρών την πύλην·
 κίνησε προς τον Όλυμπον στο δώμα του Κρονίδη
 περίλυπος και στην καρδιά τον έπιαναν οι πόνοι,

στ. 371 Διώνη: μητέρα της Αφροδίτης και άλλοτε σύζυγος του Δία, σύμφωνα με την προομηρική παράδοση.

στ. 375 φιλόγελη: το επίθετο (*φιλομμειδής*) δεν εκφράζει τη διάθεση της θεάς αυτή τη στιγμή, αλλά τονίζει τη σχέση της με τη χαρά και την απειρία της στον πόλεμο (πρβ. *E* 428-430).

στ. 376 μεγαλόψυχος: (με αρνητική χροιά) υπερόπτης, αλαζονικός.

στ. 385 κ.εξ. ο Ώτος και ο Εφιάλτης: γίγαντες τεράστιοι, οι οποίοι είχαν στενή σχέση με τη γεωργία και την ειρηνική ζωή· θεωρήθηκαν εχθροί του θεού του πολέμου (Άρη), τον οποίον κράτησαν αιχμάλωτο για δεκατρείς μήνες. Η μητριά τους όμως, η **Ηεριβοίη**, αποκάλυψε στον Ερμή το σημείο όπου ήταν κρυμμένο το πιθάρι με τον Άρη, κι αυτός, με τη θρυλική του δεξιοτεχνία ως θεός της κλοπής, κατόρθωσε να τον απελευθερώσει.

στ. 392 ο δεινός Αμφιτρυωνιάδης: ο Ηρακλής θεωρείται εδώ γιος του Αμφιτρώνα, ενώ παρακάτω αναφέρεται ρητά ως πατέρας του ο Δίας (στ. 396). Συνήθως στους μεγάλους ήρωες αναφερόταν ένας θνητός πατέρας και ένας θεός· έτσι τα ηρωικά γένη περηφανεύονταν ότι είχαν θεϊκή καταγωγή.

στ. 393 ακόντι τρίγωνο: βέλος με τρεις αιχμές.

Η Ήρα και η Αθηνά
σχολιάζουν ειρωνικά τον
τραυματισμό της Αφροδίτης

ὄτι τον μέγαν ὄμον του τ' ἀκόντ' εἶχε περάσει. 400
Με βότανα παυσίπονα, που του ἔβαλε ο Παιήων,
τον γιάτρευσε, ὅτι θνητός δεν ἦτο αὐτός πλασμένος·
ο ἄθλιος, ο αυθαδέστατος εργάτης ασεβείας,
που τους θεούς που κατοικούν στον Ὀλυμπο κτυπούσε,
και αὐτόν τώρα ἐναντίον σου ἡ Αθήνη τον Τυδεΐδην 405
έβαλε και δεν σκέπτεται ο μωρός που ολίγες έχει
ἡμέρες ὅποιος πόλεμον κινεῖ των ἀθανάτων,
και ὀπίσω ἀπό τον πόλεμον δεν θα ἔλθει να του πέσουν
στα γόνατά του τα παιδιά, παπὰ να του ψελλίζουν.
Διὰ τοῦτο, αν κι έχει δύναμιν μεγάλην ο Τυδεΐδης, 410
ας συλλογιέται ἀντίμαχον μην ἔβρει ἀνώτερόν σου·
μην ἡ Αἰγιάλεια ποτέ, ἡ φρόνιμη Ἀδρηστίνη,
ξυπνήσει τους ἀνθρώπους της θρηνώντας που της λείπει
ο νυμφευτός της σύντροφος των Ἀχαιῶν ο πρῶτος,
του ἰπποδάμου ἡ θαυμαστή γυνή, του Διομήδη». 415
Εἶπε· και με τα χέρια της σφογγίζει τον ἰχώρα
ἀπ' την παλάμην κι ἐκλεισ' ἡ πληγή κι οὖνοι ἐπαύσαν.
Κι ἀπ' τ' ἄλλο μέρος ἡ Αθηνά κι ἡ Ήρα, ἐνῶ τηράζουν,
με λόγια μετωριστικά κεντούσαν τον Κρονίδα. 420
Και πρώτη τότε ὁμίλησεν ἡ γλαυκομάτ' Αθήνη:
«Δία πατέρα, ὅ,τι θα εἰπῶ μη σε θυμώσει τάχα;
Ἀσφαλτα ἡ Κύπρις ἠέλεε καμίαν Ἀχαιίδα
των Τρώων που υπεραγαπά να φέρει στες ἀγκάλες·
κι ἐκεῖ που την λαμπρόπεπλον ἐχάιδευεν ωραίαν, 425
χρυσή βελόνη ἐσκάρφισε το τρυφερό της χέρι».
Εἰς τοῦτο ἐγλυκογέλασεν ο ὑψιστος πατέρας
και την χρυσήν προσκάλεσ' Ἀφροδίτην και της εἶπε:
«Τα ἔργα τα πολεμικά, παιδί μου, δεν σου ἀνήκουν·
στου γάμου σου τες ζηλευτές φροντίδες καταγίνου
και τ' ἄλλα ἐχ' ἡ Αθηνά και ο μανιωμένος Ἄρης». 430

στ. 401 ο Παιήων: γιατρός των θεών, ο οποίος λεγόταν και Παιάνας.

στ. 403-404 ο ἄθλιος... κτυπούσε: ο Ηρακλής.

στ. 405 και αὐτόν: τον Διομήδη.

στ. 409 παπὰ: μαμαπά. Τόσο ἡ σκηνή ὅσο και ἡ ἐκφραση εἶναι ξένες με το ἠρωικό ἐπος, ἀλλά ταιριάζουν ἀπόλυτα με τα συμφραζόμενα της τρυφερῆς σκηνῆς ὅπου μια μητέρα παρηγορεῖ την κόρη της.

στ. 412 Ἀδρηστίνη: γυναίκα του Διομήδη, κόρη του Ἀδραστου, βασιλιά του Ἀργους.

στ. 415 ἰππόδαμος: βλ. σχόλ. στο στ. Γ 127.

στ. 418 τηράζω: κοιτάζω.

στ. 419 μετωριστικά: δηκτικά, σκωπτικά, πειραχτικά (ἀπό το ρ. μετωρίζομαι = ἀστειεύομαι, χωρατεύω).

κεντώ: ἐρεθίζω, πειράζω.

στ. 420 γλαυκομάτα: βλ. σχόλ. στ. Α 207.

στ. 422 ἀσφαλτα: ἀσφαλώς, χωρίς ἀμφιβολία. Ποιοὶ υἱαινιμοὶ κρύβονται πίσω ἀπό τα λόγια της Αθηνάς;

στ. 425 βελόνη: πόρπη, καρφίτσα με την οποία στερέωναν το φόρεμα στον ὄμο. Πῶς ἐξηγεῖται το μῖσος της Αθηνάς και της Ήρας για τους Τρώες;

στ. 427 χρυσή: το ἐπίθετο ἀποδίδει την ὁμορφιά της θεάς.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Βατραχομουμαχία

Η *Βατραχομουμαχία*, έργο άγνωστου ποιητή πιθανόν του 6ου/5ου αι. π.Χ., περιγράφει τον πόλεμο μεταξύ των *βατράχων* και των *μυών* (= ποντικών). Οι «εχθροπραξίες» άρχισαν όταν ο βασιλιάς των βατράχων Φουσκομάγουλος (*Φυσίγναθος*) έγινε, χωρίς να το θέλει, αιτία να πνιγεί στη λίμνη ο βασιλιάς των ποντικών Ψιχουλαρπάχτης (*Ψιχάρπαξ*). Στους στίχους που ακολουθούν περιγράφεται μέρος της φονικής μάχης μεταξύ των δύο αντιπάλων:

*«Με δόρυ πρώτος ο Βροντόλαλος χτυπάει τον Αντρογλύφτη
μες στους προμάχους στο κατώκοιλο και του τρυπάει το σκώτι.
Μπρούμντα αυτός σωριάστη, γέμισε η λεπτή του χαιτή σκόνη.
Με βρόντο πέφτει κι από πάνω του βροντήζαν τ' αρματά του. 205
Κι ο Τρυποφράκτης τότε χτύπησε και το βαρύ κοντάρι
στο στήθος του Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αυτός και μαύρος
χάρος τον βρήκε, κι απ' το σώμα του μακριά πετάει η ψυχή του.
Τον Παντζαρά χτυπάει κατάστηθα, σκοτώνει ο Χυτροβούτας.
Τον Φωνακλά στο κατωκοίλι του χτυπάει ο Ψωμοψάχτης, 210
σωριάστη 'πίστομα, απ' τα μέλη του μακριά πετάει η ψυχή του».*

(*Βατραχομουμαχία*, μτφρ. Ν. Κοτσελίδης, έκδοση ΟΕΔΒ)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ Ή ΕΡΓΑΣΙΑ

1. Για να προσδιορίσουμε τις «σκηνές» μιας ευρύτερης ενότητας χρησιμοποιούμε ως κριτήρια τις εξής αλλαγές: α) τόπου, β) προσώπων ή εισαγωγή νέου προσώπου και γ) τόπου και προσώπων. Με τη βοήθεια αυτών των κριτηρίων, να διακρίνετε τις σκηνές της ενότητας και να τις εντάξετε στον ακόλουθο πίνακα, συμπληρώνοντας όλα τα απαραίτητα στοιχεία:

σκηνή	σκηνικό	πρόσωπα	τίτλος
1η: στ.			
2η: στ.			
3η: στ.			
4η: στ. κτλ.			

2. Αφού συζητήσετε στην τάξη και προσδιορίσετε τα χαρακτηριστικά της *αριστείας* στην ομηρική μάχη, να επισημάνετε τα στοιχεία της ενότητας (στ. 274-430) που δικαιολογούν τον τίτλο της *Ε* ραψωδίας «Διομήδους *ἀριστεία*».
3. Τι ακριβώς προσπαθούν να πετύχουν με τις ενέργειές τους ο Αινείας και ο Διομήδης στους στ. 297-306; Ποιους κανόνες της ομηρικής μάχης αναγνωρίζετε στο συγκεκριμένο χωρίο;
4. Στις σκηνές μάχης των στ. 274-365 αναφέρονται κάποιοι τραυματισμοί (θανατηφόροι ή όχι). Αφού συγκεντρώσετε τα χωρία αυτά, να επισημάνετε τις λεπτομέρειες που δίνει ο ποιητής και να γράψετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με: **α)** την ακρίβεια των περιγραφών του και **β)** τις

- γνώσεις ανατομίας που είχε. Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας με στοιχεία από το κείμενο.
5. Στα αρχαία ελληνικά κείμενα που έχετε διδαχθεί (*Οδύσσεια*, Ηρόδοτος) γνωρίσατε την ηθική αντίληψη που εκφράζει το σχήμα «ύβρις – νέμεσις – τίσις»: όταν κάποιος ξεπερνά το μέτρο, τα επιτρεπτά όρια της ανθρώπινης φύσης, και συμπεριφέρεται προσβλητικά απέναντι σε θεούς και ανθρώπους, τότε λέμε ότι διαπράττει «ύβρη», η οποία προκαλεί τη «νέμεση», την οργή δηλαδή των θεών, και επέρχεται η «τίση», η τιμωρία του. Έχοντας υπόψη σας αυτά, να επισημάνετε ποιος διατυπώνει αυτή την αντίληψη στην ενότητα και να συζητήσετε στην τάξη αν ο τραυματισμός της Αφροδίτης από τον Διομήδη αποτελεί «ύβρη», για την οποία πρέπει να περιμένουμε την τιμωρία του ήρωα. Να στηρίζετε τις απόψεις σας στο κείμενο (θα σας βοηθήσει και η Περιληπτική αναδιήγηση της ραψωδίας *E*).
 6. Η ενότητα, αν και αποτελεί τμήμα της περιγραφής μιας σκληρής μάχης, δε στερείται γεγονότων που έχουν κωμική διάσταση. Ποια είναι αυτά και πώς εξηγείτε την ύπαρξή τους μέσα σε ένα ηρωικό έπος;
 7. Αφού διαβάσετε με προσοχή το απόσπασμα από τη *Βατραχομουμαχία* (βλ. Παράλληλο κείμενο), να σημειώσετε τα σημεία εκείνα που θυμίζουν έντονα ιλιαδική μάχη, αλλά και τα στοιχεία που μετατρέπουν αυτό το επικό ποίημα σε «ειρωνική παρωδία» της *Ιλιάδας*. Να στηρίζετε τις απόψεις σας με χωρία από την ενότητα της *E* ραψωδίας που διδαχθήκατε.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1. Στις σκηνές της ενότητας που διδαχθήκατε είναι έντονη η παρουσία των θεών. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να ασχοληθείτε με τα εξής θέματα αναφέροντας και τους στίχους του κειμένου που δικαιολογούν την όποια παρατήρησή σας: **α)** Ποιοι θεοί εμπλέκονται στη δράση και ποιος είναι ο στόχος της παρέμβασής τους; **β)** Ποιοι από αυτούς είναι αθέατοι στους θνητούς ή κάνουν αθέατο κάποιον προστατευόμενό τους για να τον σώσουν; Με ποιον τρόπο επιτυγχάνεται κάθε φορά αυτό; Θυμηθείτε να αναφέρετε παρόμοιες περιπτώσεις από τις ενότητες των ραψωδιών *A* και *Γ* που έχετε ήδη διδαχθεί. **γ)** Να συγκεντρώσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη περιπτώσεις, είτε από τα εξωσχολικά σας διαβάσματα είτε από τον κινηματογράφο, όπου χρησιμοποιείται το μοτίβο του «αθέατου» ή της «μεταμόρφωσης» του ήρωα, προσπαθώντας παράλληλα να εξηγήσετε γιατί τέτοιες ικανότητες συγκινούν πάντα τους ανθρώπους. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Μύθος, Φαντασία – Πραγματικότητα, Τέχνη, Δημιουργία]
2. Στα ομηρικά έπη συναντάμε συχνά το στοιχείο του «θαυμαστού», αυτού δηλαδή που υπερβαίνει τους φυσικούς και λογικούς νόμους, του υπερφυσικού, το οποίο συνυφάνεται με την ανθρωπομορφική αντίληψη που διέπει το θεολογικό σύστημα των αρχαίων Ελλήνων. Αφού μελετήσετε την ενότητα (στ. 274-430) και την Περιληπτική αναδιήγηση όλης της ραψωδίας *E*: **α)** Να επισημάνετε τις περιπτώσεις «θαυμαστού» που θα συναντήσετε και να τις αναλύσετε με λίγα λόγια. **β)** Να καταγράψετε τα ανθρώπινα χαρακτηριστικά (ιδιότητες, συμπεριφορές, αισθήματα κτλ.) των θεών που εμπλέκονται στη δράση ή απλώς αναφέρονται. **γ)** Να σημειώσετε τις περιπτώσεις εκείνες όπου ο *ανθρωπομορφισμός* οδηγείται στα άκρα, αλλά και τα χαρακτηριστικά που παραμένουν οπωσδήποτε θεϊκά. **δ)** Να συζητήσετε στην τάξη σχετικά με τις αντιλήψεις αυτές των αρχαίων Ελλήνων, αλλά και για τις δυνατότητες που παρέχει στον ποιητή η λογοτεχνική εκμετάλλευσή τους. **ε)** Να βρείτε ανάλογες αντιλήψεις στα Θρησκευτικά, σε κείμενα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας ή σε άλλα διαβάσματά σας. [Ενδεικτικές Έννοιες Διαθεματικής προσέγγισης: Σύστημα, Τέχνη, Λογικό, Υπερφυσικό]